ELEKTRON SAVDO SHARTNOMALARINING TUZILISHI VA ULARNING HUQUQIY KUCHI

Toshkent davlat yuridk universiteti
biznes huquqi fakulteti magistratura bosqichi talabasi
Dadajonova Begim Shavkatjon qizi

Kirish

XXI asrda axborot texnologiyalari va internetning tez sur'atlarda rivojlanishi global iqtisodiyotning tuzilishini tubdan o‘zgartirmoqda. Jumladan, an'anaviy savdo munosabatlari tobora ko‘proq elektron shaklga o‘tmoqda, bu esa elektron savdo (e-commerce) sohasining jadal o‘sishiga olib keldi. Elektron savdo shartnomalari mazkur jarayonning huquqiy asosini tashkil qilib, tomonlar o‘rtasida majburiyatlar va huquqlarni tartibga soluvchi huquqiy bitim sifatida muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda elektron savdo shartnomalarining tuzilishi va ularning huquqiy kuchi masalalari nafaqat yuridik nazariyada, balki amaliyotda ham keng muhokama qilinmoqda. Shartnomalarning qonuniyligi, ularning bajarilishi va huquqiy himoyasi elektron tijorat sohasining barqarorligini ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu maqolada elektron savdo shartnomalarining tuzilish xususiyatlari, ularning huquqiy kuchi va qonunchilik bazasi, shuningdek, amaliyotda yuzaga keladigan asosiy muammolar va ularni hal etish yo‘llari o‘rganiladi.

Elektron savdo shartnomalarining tushunchasi va tuzilishi.

Elektron savdo shartnomasi tushunchasi yuridik adabiyotlarda turlicha talqin etilishi mumkin bo‘lsa-da, uning asosiy mohiyati elektron axborot-kommunikatsiya vositalari orqali tomonlar o‘rtasida tuziladigan, ma'lum majburiyat va huquqlarni belgilovchi shartnomadir. An'anaviy hujjatli shaklga qaraganda, elektron savdo shartnomalari virtual makonda amalga oshirilgan bitim sifatida ko‘riladi.

Shartnoma tuzilishi quyidagi bosqichlardan iborat bo‘ladi:

1. Taklif (oferta): Shartnoma tuzishga taklif — tomonlardan biri tomonidan elektron shaklda beriladi. Taklif aniq va tushunarli bo‘lishi lozim, unda shartnoma asosiy shartlari ko‘rsatilgan bo‘ladi (masalan, mahsulot yoki xizmat tavsifi, narx, to‘lov va yetkazib berish shartlari).
2. Qabul qilish (aksept): Taklifni qabul qilish elektron shaklda amalga oshiriladi va bu tomonning taklifga rozilik bildirganligi sifatida qabul qilinadi. Aksept tomonlar o‘rtasidagi shartnoma tuzilishining asosiy sharti hisoblanadi.
3. Shartnoma shartlarini tasdiqlash: Tomonlar shartnomani elektron imzo yoki boshqa autentifikatsiya vositalari yordamida tasdiqlaydi. Elektron imzo qonuniy

kuchga ega bo‘lib, an’anaviy imzoning o‘rnini bosadi[3].

4. Shartnoma bajarilishi: Tomonlar o‘z majburiyatlarini belgilangan tartibda bajarishga kirishadi. Shuningdek, elektron shartnomalar ba’zan avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida, masalan, onlayn do‘konlar yoki elektron auktsionlarda tuziladi. Bu jarayonda shartnoma tomonlari bevosita aloqada bo‘lmasligi mumkin, ammo ular o‘rtasidagi shartnoma munosabatlari elektron formatda rasmiylashtiriladi.

Elektron savdo shartnomalarining an’anaviy shartnomalardan farqlari

Elektron savdo shartnomalari va an’anaviy (qog‘ozda tuziladigan) shartnomalar orasida bir qator muhim farqlar mavjud. Birinchi navbatda, elektron shartnomalar o‘zaro bevosita yuzma-yuz uchrashuvni talab qilmaydi, tomonlar o‘rtasidagi muloqot butunlay virtual muhitda amalga oshiriladi[1][5]. Bu shartnoma tuzish jarayonini sezilarli darajada tezlashtiradi va geografik cheklovlarni olib tashlaydi.

Ikkinchi jihat — elektron imzo va boshqa autentifikatsiya vositalarining mavjudligi. An’anaviy shartnomalarda tomonlarning imzosi hujjat qonuniyligini ta’minlagan bo‘lsa, elektron shartnomalarda bu funksiyani elektron imzo bajaradi. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron imzo to‘g‘risida”gi qonuni bu borada aniq tartiblarni belgilab bergan[2]Uchinchi muhim farq — shartnoma matnining shakli va saqlanishidir. Elektron shartnomalar elektron ma’lumotlar bazasida saqlanib, zarur bo‘lganda tezkor ravishda tiklanadi va ko‘rib chiqiladi. An’anaviy hujjatlar esa ko‘pincha qog‘oz shaklida bo‘lib, ularga kirish qiyinroq va ularning yo‘qolishi xavfi yuqoriroq[3]

Elektron savdo shartnomalarining huquqiy asosi

O‘zbekistonda elektron savdo va uning huquqiy bazasi sohasida bir qator qonun va normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Ulardan eng muhimlari quyidagilardir:

• Fuqarolik kodeksi (2021-yil): Elektron shartnomalarning qonuniyligini va elektron imzo asosida tuzilgan bitimlarning haqiqiyligini ta’minlaydi[8].

• “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi qonun (2022-yil): Elektron tijorat munosabatlarini tartibga soladi, elektron shartnomalar va elektron imzoning huquqiy kuchini tan oladi[9].

• “Elektron imzo to‘g‘risida”gi qonun (2018-yil): Elektron imzoning shakllari, qoidalari va huquqiy kuchi haqida batafsil qoidalarni belgilaydi. Bu hujjatlar elektron savdo sohasidagi munosabatlarning qonuniy asoslarini yaratib, tomonlar o‘rtasida yuzaga keladigan nizolarni hal qilish uchun me’yoriy baza tayyorlaydi.

Elektron imzo va uning huquqiy ahamiyati

[1] O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, 2021.
[2]] O‘zbekiston Respublikasi “Elektron imzo to‘g‘risida”gi qonuni, 2018.
[3] Tursunov, A. Elektron huquqiy hujjatlar: nazariy va amaliy masalalar. Tashkent, 2020

Elektron imzo — elektron hujjatlarga qo‘yiladigan maxsus kod bo‘lib, u shartnoma taraflarining shaxsini aniqlash va hujjatning haqiqiyligini tasdiqlash imkonini beradi[4]. Elektron imzo yordamida tuzilgan shartnoma an’anaviy qog‘ozdagi imzoga teng huquqiy kuchga ega hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron imzo to‘g‘risida”gi qonunida elektron imzo ikki turga bo‘linadi: oddiy va ishonchli elektron imzo. Ishonchli elektron imzo yuqori darajadagi autentifikatsiyani ta’minlaydi va sud amaliyotida ham asosiy dalil sifatida qabul qilinadi

Axborot xavfsizligi va maxfiylik masalalari elektron savdo shartnomalarida

Elektron savdo shartnomalari tuzilishi va bajarilishi jarayonida axborot xavfsizligi muhim ahamiyatga ega. Elektron ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash uchun turli kriptografik usullar, shuningdek, xavfsizlik protokollari qo‘llaniladi[5]Bu, birinchi navbatda, ma’lumotlarning soxtalashtirilishi, o‘zgartirilishi yoki uchinchi shaxslar tomonidan noqonuniy foydalanilishining oldini olishga qaratilgan.O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida axborot xavfsizligini ta’minlashga oid “Axborot xavfsizligi to‘g‘risida”gi qonun mavjud bo‘lib, u elektron tijoratda axborotning maxfiyligi, butunligi va mavjudligini ta’minlashga qaratilgan talablarni belgilaydi. Axborot xavfsizligini ta’minlash, shuningdek, tomonlar o‘rtasida ishonch muhitini yaratadi va elektron savdo munosabatlarining barqarorligini mustahkamlaydi. Bu esa, o‘z navbatida, elektron shartnomalarning huquqiy kuchini oshiradi.

Elektron shartnomalarning qonuniy kuchga ega bo‘lishi

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga muvofiq, elektron shaklda tuzilgan shartnomalar qonuniy kuchga ega va an’anaviy qog‘ozdagi shartnomalar bilan bir xil huquqiy natijalarga olib keladi[6] Bu printsip Fuqarolik kodeksi va “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi qonunlarda mustahkamlangan. Tomonlar tomonidan elektron shartnomalar tuzilayotganda ular o‘z majburiyatlarini bajarishga rozilik bildiradilar va huquqiy jihatdan bu majburiyatlar an’anaviy shartnomalardagi kabi amalga oshiriladi. Shuningdek, elektron imzo va boshqa autentifikatsiya vositalari ushbu shartnomalarning haqiqiyligini kafolatlaydi

Tomonlarning majburiyatlari va huquqlari

Elektron shartnomalar tuzilganidan so‘ng, tomonlar o‘zaro kelishilgan shartlarni bajarishga majburdir. Bu majburiyatlar:

- Mahsulot yoki xizmatni taqdim etish;
- To‘lovni amalga oshirish;
- Shartnoma shartlarini buzmaslik va o‘zaro hamkorlikni ta’minlash[7]

[4] Karimov, B. Elektron imzo va uning huquqiy ahamiyati. Huquqshunoslik jurnali, 2021, №3.
[5] Salimov, D. Axborot xavfsizligi asoslari. Tashkent, 2019.
[6] O‘zbekiston Respublikasi “Axborot xavfsizligi to‘g‘risida”gi qonuni, 2017.
[7] Mirzaev, S. Elektron savdo va huquqiy munosabatlar. Tashkent, 2023

Tomonlar o‘z huquqlarini himoya qilish uchun shartnoma shartlarini buzgan tomonlarga qarshi qonuniy choralar ko‘rish imkoniga ega. Bu, odatda, sud tartibida amalga oshiriladi.

Elektron shartnomalar buzilganda qonuniy javobgarlik

Elektron shartnomalarning buzilishi an’anaviy shartnomalarning buzilishidan farq qilmaydi. Shartnoma shartlariga rioya qilmaslik, majburiyatlarni bajarmaslik yoki kechiktirish qonuniy javobgarlikni keltirib chiqaradi. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi va boshqa tegishli normativ-huquqiy hujjatlar tomonlarga yetkazilgan zarar uchun kompensatsiya talab qilish huquqini beradi. Elektron shartnoma shartlari buzilganda, tomonlar sud orqali yoki boshqa alternativ nizolarni hal qilish usullari orqali o‘z huquqlarini himoya qilishlari mumkin[8]

Elektron savdo shartnomalarining amaliy ahamiyati va muammolari

Elektron savdo shartnomalari zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular savdo jarayonlarini soddalashtiradi, xaridorlar va sotuvchilar orasidagi masofani kamaytiradi hamda xarid-sotish operatsiyalarini tezlashtiradi[9] Ayniqsa, koronavirus pandemiyasi davrida elektron savdo shartnomalarining ahamiyati yanada oshdi, chunki jismoniy uchrashuvlar cheklangan edi. Shuningdek, elektron shartnomalar yordamida kichik va o‘rta biznes subyektlari o‘z xizmatlarini keng auditoriyaga taqdim etish imkoniyatiga ega bo‘lishdi. Bu esa iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqdaBiroq, elektron savdo shartnomalarining rivojlanishi bilan birga, ularni tuzishda va bajarishda bir qator muammolar yuzaga kelmoqda. Ulardan asosiylari quyidagilar:

• Axborot xavfsizligi tahdidlari: Elektron hujjatlarni soxtalashtirish, maxfiy ma’lumotlarni o‘g‘irlash holatlari ko‘paymoqda[10]

• Texnik nosozliklar: Internet tarmog‘ining uzilishi, elektron imzo sertifikatlarining amal qilish muddati tugashi kabi texnik muammolar shartnoma tuzilish jarayonini qiyinlashtiradi[11]

• Huquqiy nizolar: Tomonlar o‘rtasida elektron shartnoma shartlarini talqin qilishda kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin, ayniqsa xalqaro savdoda[12]

Xulosa va takliflar

Elektron savdo shartnomalari hozirgi kunda zamonaviy savdo munosabatlarini samarali boshqarish vositasi sifatida katta ahamiyatga ega. Ularning qonuniy kuchi va huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi tomonidan to‘liq ta’minlangan. Biroq, elektron savdo shartnomalarining xavfsizligi, texnik ta’minoti

[8] O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, 2021
[9] Rasulov, N. Raqamli iqtisodiyot va elektron savdo. Tashkent, 2022.
[10] Qodirov, J. Elektron hujjatlarning xavfsizligi. Huquqshunoslik jurnali, 2020, №4.
[11] Tursunov, A. Elektron hujjatlar bilan ishlash muammolari. Tashkent, 2021
[12] Abdullayev, M. Xalqaro elektron savdo va huquqiy muammolar. Tashkent, 2023.

va huquqiy tartibga solinishida hali ham ba’zi kamchiliklar mavjud. Shuning uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

• Elektron imzo va axborot xavfsizligi sohasida xalqaro standartlarga mos keluvchi yangi texnologiyalarni joriy etish;

• Qonunchilik bazasini takomillashtirish, elektron shartnomalarga oid nizolarni tez va samarali hal etish mexanizmlarini yaratish;

• Fuqarolar va korxonalar uchun elektron savdo shartnomalarining huquqiy asoslari bo‘yicha muntazam o‘quv va targ‘ibot ishlarini olib borish[25].

Ushbu chora-tadbirlar elektron savdo shartnomalarining ishonchliligini oshirishga, huquqiy madaniyatni yaxshilashga va iqtisodiyotda raqamli transformatsiyani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

